

„Измери Бел структурата на Апсу...“

„Енума елиш...“, 4 таблица, 143-144

Анелия Николова

Резюме: Текстът се фокусира върху един от най-известните днес „сакрални текстове“ от Древна Месопотамия за генезиса и управлението на Космоса. Той е свързан с празника на началото на годината, тоест по същество съпътства ритуални действия, възпроизвежда първообразите в актуално време, без да теоретизира и размишлява. Дали някои мотиви като централния за измерването, благодарение на което нещо първично става модел на първия храм, Космоса, може да се съпостави с описанието на устройството на света във философски диалог като „Тимей“ на Платон? Апсу измерим ли е или чрез числа и пропорции, съответно структура и форми, еквивалентът му го изразява напълно по начин, достъпен за схващане? В „Енума елиш...“ речта и имената са признак на съществуващото или средство за неговото проявление, а основните божествени принципи се характеризират и с имена-числа. Творческото действие продължава с повторение на първообраз в подобие то му, което го отразява. Тези фигури се срещат и в традициите-наследници, които ги развиват и предават напред във времето. Любопитен е и погледът на елинистични и късноантични автори към мотиви от „Енума елиш...“ като извор за философско осмисляне на местното предание в епохи на глобализация, в които вече и езикът е друг, съответно и изразните средства. С подобни посредници близкотоизточното наследство изглежда по-разпознаваемо днес, но това не значи, че се е разкрило пред нас. А пътят на съпоставките може да постигне даже обратен ефект. Както обикновено, въпросите са много, отговорите остават до голяма степен скрити.

im-šū-úḫ-ma be-lum ša ap-si-i **bi-nu-tuš-šu**
èš-gal-la **tam-ši-la-šu** u-kin é-šar-ra

*Измери Бел структурата на Ансу,
точния му образ Ешара той изгради...
„Енума елиш...“; 4 таблица, 143-144*

Идеята да се разгледат стиховете в края на 4 таблица на „Енума елиш...“ се зароди отдавна и доскоро като че ли нямаше публикация, която да се спира специално на тях във връзка с мярата, пропорцията, числото и присъствието им в образния език на Древния изток и особено, в космогоничен текст. При последната проверка се оказа, че Мария Тодоровска от Скопие е написала през 2016 г. философска студия, в която засяга именно тази част от епоса в съпоставка с „Тимей“ на Платон (Тодоровска 2016, 9-30), а това отговаря на първоначалното намерение тук. Според заглавието на нейната статия космогоничната представа в „Енума елиш...“ и „Тимей“ се изразява в създаването на място в пространството, по-точно на „одомашнени, космизирани места“, на първия храм (Тодоровска 2016, 16, бел. 6, 18). Тук ще се развие още малко темата за мярата особено в посока сътворяване по образец.

Така, съобразно темата на броя, в настоящото есе по-скоро е направен опит да се прехвърли мост между представи, срещани при антични автори и в частност Платон и неоплатониците, и стар „свещен“ текст, значим и жизнен много дълго време. Всъщност съпоставката е между образи – единият, изграден със средствата на философския език, другият, много по-древен, свързан с драматизация на ритуал, без да се търси историческа връзка между тях. Сближаването е умишлено – целта е културните достижения на Двуречието, които са до голяма степен „неразкрити“, „тъмна материя“, да са „по-разпознаваеми“ за аудиторията.

Този тип сравнения се ползват с известно недоверие¹, но подобрите примери далеч не са произволни – Берос, Дамасций, Халдейските оракули, Михаил Псел и др. отразяват спомен за началата в „Енума елиш...“. От една страна те дават възможност да се проследи как собствената традиция прехвърля във времето, а и на друг език космогонични мотиви, как гръкоезичните автори изиграват своята роля в предаването

¹ За А. Аннус интертекстуалният метод е напълно основателен, след като достигналите до нас текстове са фрагменти от пъзел, чиито части не са ограничени в писмените паметници. Той търси линиите на развитието на мотивите, приликите и разликите в моделите (patterns) и категорично не е съгласен, че това е „паралелизъм“, сравнителен подход, спекулативен заради липсващите понякога директни връзки (Annus 2016, 3-7, Appendixes 2, 3)

на това наследство, заедно с някои от законните наследници, каквито са хората на Книгата. Има сериозни студии дори за ориенталски влияния върху епическите сюжети и герои в световноизвестните поеми на Омир – изследователите на Античността рядко си дават сметка колко дълбоко наследството на Древния изток е залегнало в интелектуалния продукт на по-късни епохи.

На практика става дума точно за културно наследство – и в древността, и в наши дни, което значи, че нещо се е съхранило като паметник, с който можем да се срещнем. При това според духа на времето и посредниците интерпретациите и осмислянето се променят. Изключително интересно е да се проследят мотиви, образи и концепции, които преминават през епохи на глобализация от втората част на 1 хилядолетие преди Христа до първите столетия след новата ера, когато поне светът, към който ние смятаме, че принадлежим цивилизационно, постепенно се християнизира. Трансформациите при превеждането на мисловната и литературна традиция на друг език в друга културна реалност са ярко илюстрирани като езикова асиметрия от М. Алмалех². Трябва да имаме предвид, че в случая с наследството на Древна Месопотамия поне веднъж преди това вече имаме прехвърляне на по-древен пласт от литературната традиция на семитския акадски език. През 1 хил. пр. Хр. и особено през Персийския период арамейският е много разпространен в писарските среди, дори пособията за писане и носителите на текст се променят.

Доколкото е известно, „Енума елиш...“ е изпълняван в хода на празника *Akitu* за началото на годината - *á-ki-ti-še-gur₁₀-ku₅, rēš šattim*, когато се възпроизвежда светът и се възстановява царската власт. Малко се знае за церемониите. Известна част от празника се провежда в дома *Akitu*, където „Енума елиш...“ се чете от върховният жрец *šešgallu* през четвъртия ден, друга – в храма на Набу (бог, свързан със словото и писането) във Вавилон и Борсипа³, трета - в Есагила, храма на Мардук във Вавилон. От Старовавилонския период Мардук олицетворява върховния повелител и съответно в неговия дом пристигат всички божества за празника, който се провежда през пролетта, а на някои места и през есента. В този вариант трае 11 дни. Няма съгласие сред учените за неговата древност. Дълго време той може да е съществувал без писмено фиксиране или просто до нас да не е достигнал текст, по-ранен от XIII в. пр. Хр. *Akitu* е познат от 3 хил. пр. Хр. в няколко големи центъра в Месопотамия, включително Нипур,

² (Алмалех 2012)

³ Ще се съобразим с утвърденото предаване на исторически и географски чужди имена на български език въпреки неодобрението на правилото за опростяване на двойните съгласни.

резиденция на Енлил. Има данни за отбелязването му през III в. сл. Хр, по времето на император Елагалбал в Едеса, Сирия.⁴

Така наречената „Вавилонска поема за сътворението“ е открита за първи път в препис от библиотеката на Ашурбанипал, VII в. пр. Хр, от Остин Хенри Лейрд през 1849 г. Още при първата публикация от Джордж Смит са налице и сравнения с разказа за сътворението от Тора – *The Chaldean Account of Genesis* (Лондон, 1876). Съпоставките между „Енума елиш...“ и Библията съпътстват разчитането ѝ, както и натрупването на материали от археологическите кампании в Близкия изток, които препращат към познати теми и мотиви, значими за нашата цивилизация и идентичност.⁵

Текстът е разположен върху седем таблици, което едва ли е случайно. Започва така⁶:

e-nu-ma e-liš la na-bu-ú šá-ma-mu
šap-liš am-ma-tum šu-ma la zak-rat
ZU.AB-ma reš-tu-ú za-ru-šu-un
mu-um-mu ti-amat mu-al-li-da-at gim-ri-šú-un
A.MEŠ-šú-nu iš-te-niš i-ḫi-qu-ú-ma
gi-pa-ra la ki-is-su-ru su-sa-a la še-'u-ú
e-nu-ma dingir dingir la šu-pu-u ma-na-ma

When above the sky was not named
and below the earth had no name,
Apsû was the first, their ancestor,
the creator was Tiamat (Mummu Tiamat – вар., бел. моя), mother of them all.
They had mingled their waters together,
the pastures were not agglomerated,
the canebrakes were not extended,
when the gods – none had yet appeared –
had been given no name, the destinies were not yet fixed.
(Talon 2001, 266)

Още в началото се налага впечатление, че Апсу е първи *gēštû* и е с мъжки оттенък заради глагола *zārû* свързан със семето, създаването на потомство; Тиамат се възприема като женски първоизточник заради раждането – „всички тях е породила“ от глагола *alādu*. За кого се отнася местоимението „тях“ на този етап не е съвсем ясно. Апсу и Тиамат (*Apsû and Tiamat*) са оприличени от съвременните преводачи описателно

⁴ Akitu Festival <http://www.livius.org/articles/religion/akitu/>

⁵ Човек едва ли се обръща към някакво абстрактно минало, без връзка с него самия в актуално време. А и достъпните му свидетелства не са наистина отминали, щом са достигнали до него, макар и по-стари и в различно състояние на запазеност.

⁶ Препратката към началото на „Енума елиш...“ е необходима за въвеждане в механизма на генезиса и за да може по-ясно да се види как се разгръща принципът на подобие, тъждествеността, как равнозначни процеси действат на различни нива.

и по аналогия с околната среда в Южното Двуречие на пресноводен и солен първичен океан – източници на съществуващото. Според речника на Дж. Халлоран *abzu* произхожда от „море“ и „зная“ (Halloran 1999-2009, 17-18), наименованието *ТИАМАТ* вероятно е реинтерпретирано още в древността на академски език като свързано с думата за море *TAMTUM*, превеждано на гръцки - Greek: *Θάλαττη, Thálattē*. А *ammatu* (var. *abbatu*) се среща и като синоним на земя *eršetu*, Мумму (*mummu*) често погрешно се приема за вариация на *ummi* – „майка“. В резултат се получава изразът „майка Тиамат всички тях породи“. Най-често в преводите на тези първи редове от „Енума елиш...“ *mummi* е отнасян към Тиамат като епитет - например „прамайка“, „създател“, „матрица“. Ф. Талон гледа на израза като на именно изречение: „създателят беше Тиамат“. Както забелязва Т. Якобсен, *mummi* значи „матрица“, „форма“, „аспект на образа“ (Якобсен 1995, 196.) и той (както и някои от колегите му), а и античните автори, предпочитат да превеждат *mummi* самостоятелно, отделно. Думата се среща и за работилница, в която се поправят ритуални предмети - (*bit mummu/î*), „дом на *mummi*“, обител на Набу и Ташмету, които са свързани със словото, писането и чуването. Връзката с ритуалите се изразява и в определението на Ищар като „създател на ритуалите и пречистващите церемонии“ - *mummi bān parṣī u šuluhhī*. Думата се появява в епитети на Еа като „творец на всичко“ - *mummi bān kala*, „на всичко оформено, построено“ - *mummi bān binûtu*, „на небето и земята“ - *mummi bān šamê u erṣeti* (Talon 2001, 266-267). Съществуват и контексти, в които *mummi* се явява по-скоро в смисъл на идея, концепция, която стои зад създаването. Не бива да се пренебрегва възможността да бъде четен отделно от Тиамат като специфичен трети агент на сътворението.

Има известна логика в несигурността дали първопричините са две или три, както и в прикрепянето на *mummi* към майчинското начало, което поражда формите. Освен това двоичността се повтаря в следващите редове с появата на Лахму и Лахаму – „Косматият“ и неговото женско съответствие. Или „Глиненият“ според друга интерпретация, която правят още Х. Франкфорт и Т. Якобсен отново по асоциация и с ландшафта на Южна Месопотамия. Следващата двойка са Аншар и Кишар – „Небе и тоталност“, „Земя и тоталност“ (този етап е по-ранен и не съответства на разделянето на небето от земята). Аншар е отъждествен с Ашур и в късната асирийска версия на „Енума елиш...“ генеалогичната схема се променя. Двойките Лахму и Лахаму, Аншар и Кишар са нещо направено, но без ясен агент или творец – основният смисъл на глагола *bānû* е „строя, изграждам“. Създава се впечатление и за отделяне на мъжко от женско.

След тяхната поява на сцената изведнъж става дума и за време и продължителност: *they lengthened the days, added the years.*

Има и друг текст, който наистина поставя пред Лахму и Лахаму някаква идея за време, но като вечност – KAR 22, obv. 22 – 25: *d dūri d dāri d làḥmu d laḥamu d alulu d belili.* С *Dūri Dāri* се бележи огромна безкрайна продължителност, вечни времена, но персонафицирани. Алулу е баща на Ану в хетския вариант на мита за сътворението. (Lambert 1985, 189-202)

Мумму е вече с детерминатив като другите божества и съдейства на Апсу в сцената, в която последният е приспан и убит от Еа в образния език на Древния изток, за да бъде създаден едноименният дом (Апсу) на Еа, който е прототип на първия храм. Там се появява Мардук, синът му, наречен „Син на Слънцето (светлината), Слънце на боговете“ – *Mari'utu, Mari'utu! Son of the Sun, Sun of the Gods!*, въпреки че небесните тела, чрез които възприемаме времевите цикли, различаваме ден и нощ, светло и тъмно, са част от творческото дело на Мардук и в самата поема за първичното райониране на небосвода и устройване на резиденции на божествата в планети и звезди се говори едва от края на разглежданата таблица, както и в следващата таблица 5. Самото му име или епитет Мардук означава Телето на Слънцето, Младият бик-Слънце - *dAMAR.UTU*.

Мардук е образ на баща си Еа, повтаря постъпките му. Еа също е отражение, подобие на баща си Ан (*tamšilašu*), който го ражда (*ūlid*). Аншар отразява (*umaššil*) сина си Ану. На места дори между двамата има знак за равенство, образите са слети в един (Talon 2001, 265-277). Симетрията в делата на Мардук и Еа се изразява в стиховете, които са поставени като заглавие на настоящия текст – Мардук измерва структурата на Абзу, домът на баща си?, за да създаде точното му отражение, еквивалент Ешара – „домът-вселена“, построен на свой ред от тялото на убитата от него Тиамат. В описанието на това обуздаване и умъртвяване има фигури, които вече загатват налагането на някаква форма – четирите вятъра като пространствен инструмент, мрежата, в която е захваната Тиамат. Космосът на практика е първият храм, домът на тоталното множество, което съдържа в себе си идеята за закръгленост⁷. Организиран е на домови принцип – не само храмът, а и дворецът, зикуратът, обществените структури са домове.

⁷ *šár, sár*: n., totality, all; world; horizon; ball, counter, token; the number 3600 = 602 (many, much + *àr*, 'ring, coil'). v., to be many; to multiply or mix (with -da-); to make abundant; to slaughter; to request, implore (reduplication class). adj., numerous; innumerable (Halloran 1999-2009, <http://www.sumerian.org/sumcvc.htm>). Възможна етимологическа връзка с думата за владетел, цар.

За сравнение – в „Тимей“ на Платон Създателят пожелал всичко да бъде възможно най-подобно на него. Понеже редът бил по-добър от безпорядъка, решил да подреди нещата, които се движат безпорядъчно. Праобразът бил най-съвършеното и цялостно същество, което обема всички останали, без остатък. Той бил вечен. Космосът – най-прекрасното от възникналите неща, бил създаден от Демииурга по този тъждествен и неизменен образец, при това умопостижим. С помощта на числата и точните съотношения между четирите елемента той направил тялото му триизмерно и му придал най-съвършената форма – сферичната.

Берос изиграва важна роля за съхранението на традицията през Елинистичната епоха, заедно с преписите на важни текстове като „Енума елиш...“ в библиотеката на Сипар в Селевкидско време. Още повече че е учен човек от халдейски произход и жрец на Бел, познава клинописната литература, но владее и гръцки език, вероятно има достъп до автентични извори от 1 хил. пр. Хр. За жалост трудът му *Babyloniaca* достига до нас отново във фрагментарен вид с посредничеството основно на автори като Абиденос и Александър Полихистор, които са източници на Евсевий. Първата част на книгата си Берос посвещава на темата за сътворението, като пресъздава, както изглежда, и мотиви от „Енума елиш...“. По неговите думи в началото всичко е тъмнина и вода, в която се зараждат странни същества. Името на Тиамат, смятана за женски образ, е предадено като Оморка, което вероятно произхожда от *ummi Hubur* – „майка Хубур“. Според Берос на халдейски то било *Thalath*, а на гръцки *Thalassa* (море). В неговия разказ творецът отново е Бел, който за целта „разсича жената на две“. На друго място се казва, че разделя тъмнината.

Двама от най-късните автори, които имат достъп до информация за „Енума елиш...“, са Дамасций, VI в. и Михаил Псел, XI в. Често се цитират думите на първия – глава на неоплатониците и школата в Атина до затварянето ѝ, че вавилонците подминават с мълчание единствения първопринцип на всичко:

But the Babylonians, like the rest of the Barbarians, pass over in silence the One principle of the Universe, and they constitute Two, Tauthe and Apason; making Apason the husband of Tauthe, and denominating her the mother of the gods. And from these proceeds an only-begotten son, Moymis, which I conceive is no other than the Intelligible world proceeding from the two principles. From them, also, another progeny is derived, Dache and Dachus; and, again, a third, Kissare and Assorus, from which last three others proceed Anus, and Illinus, and Aus. And of Aus and Dauce is born a son called Belus, who, they say, is the fabricator of the world, the Demiurgus⁸

⁸ (Theogonies. From Damascius. <http://www.sacred-texts.com/cla/af/af12.htm>).

И вероятно имат право, ако словото не е способно да изрази неизразимото. Тази тема е подчертана от заявката в „Енума елиш...“, че в началото нито е имало някого, който да е наречен с име, нито съдби са били фиксирани.

Така вавилонците според Дамасций започват с диада, която всъщност е триада. Тауте и Апасон отговарят на Апсу и Тиамат. В интерпретацията на Дамасций Мумму или Моимис е техен син и именно той е интелигибилният свят – *ton noèton kosmon* – “the intelligible world”. По-скоро обаче това е домът, който Мардук създава, измервайки структурата на Апсу. А и по думите на Дамасций именно Бел е демиургът.

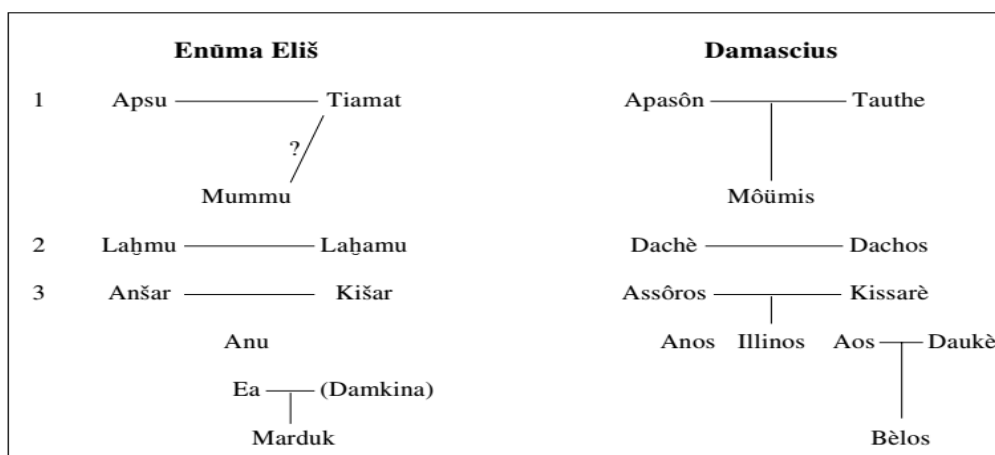

Fig. 1. The cosmological scheme of *Enūma Eliš* and its reflection in the writings of Damascius (6th century AD)

Схема, основаваща се на първите стихове от „Енума елиш...“ и сведенията за началата от Дамасций (Talon 2001, fig. 1, 272)

Чудно е как неоплатониците успяват да разкрият за света и бъдещите читатели мистични знания, пазени с поколения в затворен кръг и предавани понякога от баща на син, както е в случая с Халдейските оракули. Вероятно има зони на взаимодействие между носителите на тази традиция и философите и те се локализират в Сирия и Юго-източна Турция, основно в Харан. Смята се, че Дамасций приключва живота си там през VI в., а неоплатоничната школа продължава да съществува до X в. Освен това Юлиан Халдееца трябва да е написал книга, а синът му да я е споделил още през III в. Може би по този път сведения за учението на Халдейските мъдреци достигат до Михаил Псел.

Ф. Талон напомня интересни пасажии в коментарите на Прокъл към „Парменид“, в който последните (оракулите) говорят директно за първия принцип, който е кодиран в името на бог Адад, но се отнася и за Бел, и за Ашур, чието име по принцип се изписва като *dAŠ* – „Единият“ – Ад е единица, но удвоено е Адад, който не непременно идва веднага след първия, но му е съразмерен, пропорционален. Той именно е творческият

принцип на света. По думите на Макробий: „Научавам какво асирийците са мислели за силата, мощта на слънцето. На божеството, което са почитали като най-велико, те дали името Адад. В интерпретацията името му означава: „едно, едно“.⁹ Михаил Псел, позовавайки се на Оракулите, добавя, че хората грешно приемат този втори интелект за първия, първообраза. В следващите му думи някои виждат потвърждение за съществуването на асирийско дърво на живота, подобно на кабалистичното: „След Единствения, те (асирийците) затвърдили (идеята) за бащината бездна, пълна с триади, всяка от които има първо: Баща, след това по средата, Сила, и на трето място Разум, която затваря триадата от самосебе си“.¹⁰

Изследователите поначало не смятат, че светът в космогонични текстове като „Енума елиш...“ или Тора е създаден „от нищото“ (Rubio 2013, 3). По-скоро смесеният водообразен предначален хаос се диференцира и реорганизира. В конкретния случай от „двата вида вода“, без участието на създател, както се изразява Мария Тодоровска, започват да се оформят по двойки нещата. Според нейното виждане „Апсу и Тиамат“ са места в простора, а не божества. Примордиалната борба между Тиамат и Мардук е, защото Тиамат е предълбока, а Мардук може да управлява само измерима дълбочина, различима. Тиамат, бездната, може да се усвои само чрез космомахия, в която уреденото пространство триумфира над неструктурираното. В нея нищо няма идентичност, разум познаваемост, защото е отвъд или преди логоса, символите или понятията, които имат място едва при наличието на оразмерно тяло. Така „хора“ или майчинското е приемащо, без собствени качества, лишено от образи, бащинското е образецът, а матрицата, която не е материална, физическа е посредникът или потомъкът. За Мария Тодоровска матрицата е координатната система за ориентация на елементите, уреждаща взаимоотношения между тях, а приемащото майчинско и интервенцията на бащинското се състоят в тези рамки. Така тя обяснява ролите на Апсу, Тиамат, Мумму, а основаването на света е свързано по-скоро с „фиксиране на граници и въвеждане на ред“ (Тодоровска 2016, 13, 16-18, 25).

Според Мирча Елиаде, цитиран от М. Тодоровска, дори разделянето на пространството на свещено и друго устройва света. А свещеното пространство се

⁹ „Learn what the Assyrians thought about the power of the sun. To the god they worship as the highest and greatest (summun maxi-mumque) they gave the name Adad. The interpretation of his name means “one one.”

¹⁰ „After the One, they (the Assyrians) affirm the paternal abyss, filled with three triads, each of which has first a Father, then, in the middle, a Power, and then, thirdly, an Intellect, which closes the triad on itself“. (Talon 2001, 274-277)

конструира по зададен предварително модел, така че „да открива абсолютната реалност и същевременно да прави възможна ориентацията в нея“. (Тодоровска 2016, 13)

След като при отделянето и изграждането на свещено пространство е следван един първообраз, то това не е ново действие, а спомняне. Наличието на център, ос, около която се разгръща така конструираният двумерен или триизмерен модел на Космоса, благодарение на световните посоки, предполага, че създаденото се изразява чрез градеж, архитектура. Мнемотичните техники също са ориентирани към някаква структура на паметта. Тя обикновено е асоциативна – строят се вериги, които формират цели конструкции. В тази подредба, подобно на Космоса, елементите имат свое определено място и се дефинират чрез отношенията помежду си в цялостната картина. Предразположени сме да запомняме и идентифицираме нещата в пространствен контекст и Цицерон в *De Oratore*, твърди, че този факт е бил открит (или преоткрит) от Симонид, който възстановил имената на жертвите на бедствие, благодарение на местата, на които ги е видял в сградата. Един подобен проект, който възпроизвежда и структурата на света, е „Идеята за театъра“ на Джулио Камино Делминьо или „Театърът на паметта“, както е наречен впоследствие. Той представлява обикновена дървена постройка с полусферичен план и сцена. Пространството е разделено на области, доминирани от седемте небесни сфери и обозначени с изображения и знаци, така че „асоциативните съчетания на всяка закодирана по този начин информация да правят възможна всяка макро- и микрокосмическа връзка“. Зрителят възприема вселенското внушение от сцената, като комбинирането на тези елементи активира знанието, складирано в паметта:

Нашата главна задача тогава е да намерим ред в тези седем мерки, ясен модел, който винаги да дава смисъл и да държи паметта будна ... Тази отличена и несравнима конфигурация не само извършва функцията на запазване на поверени неща, думи и изкуства ... но освен това ни дава автентично знание за тях.¹¹

Този проект е подбран като пример заради сходството с насоката на изложението. Най-важно е образът да е цялостен. Такива архитектурни знаци-паметници са зикуратите, съчетани с храмове и дворци в по-сложни комплекси. При това имената им говорят сами за себе си. Седемте етажа в разгърнатия модел на зикурата, обозначени и с цвят, асоциирани и с метал, предполагаемо дори облицовани

¹¹ „Our exalted task then is to find order in these seven measures, a pattern that is distinct and will keep always the sense alert and the memory clear ... This exalted and incomparable configuration not only performs the function of preserving entrusted things, words, and arts ... but in addition it gives us true knowledge“. (Zito 2016)

понякога с такъв, отговарят на небесните сфери и седемте планети, дните от седмицата...

Кой е този наблюдател, вероятно и актьор, който извиква в паметта си космическата драма, благодарение и на визуалния контакт със знаците, постройките. Ако това е човекът, би следвало да е направеният „по образ и подобие“ на Създателя от Битие 1:27 – „И сътвори Бог човека по Свой образ, по Божий образ го сътвори, мъж и жена ги сътвори“ – защото в този стих аспектът *захар* на човека „ха-адам“ (с определителен член) от първата двойка мъж и жена (*захар* и *некева*) има общо с помненето: 1. помня; 2. спомням си (*захар*); в развитие – памет (*зехер*); разг. човек с добра памет; човек, който не забравя (*захран*). В допълнение значението е нюансирано с припомняне на нещо, което не присъства физически с референции към миналото и предците, но и към други възможности, каквато би могла да бъде истината, същността, подсказана, изобразена от окръжаващите знаци, символи. Коренът е многолик, така че дава и значения от порядъка на: 1. грам. мъжки род; 2. самец; 3. заострен край при инструменти и технически приспособления (*захар*) 1. мъжественост 2. заострен край при инструменти и технически приспособления (*захрут*), мъжки (*зехар*) В други контексти в Библията човекът, мъжът и жената се разкриват по различен начин чрез други думи. В предходния стих (Битие 1:26) е единственият случай на употреба на *адам* без определителен член, което предполага възможност да става дума за лично име с всички произтичащи последствия за осмислянето на текста. (Алмалех 2012, 20-28)

Другият аспект в човека (Битие 1:27) – *некева* – има общ корен с глагола *некев* „пробивам“ и в анатомичен смисъл се възприема като обозначение на женския полов орган, утроба. Значения: 1. /некевах/ – 1) жена; разг. женска; 2) зоол. самка; 3) грам. женски род; /никбах/ – ж. р. тунел; (*некев*) – м. р. 1) отверстие, отвор, дупка; цепнатина; 2. (*накав*) – м.р. перфоратор; (*накав*) – 1) пробивам; 2) проклинам; 3) именувам; 4) специфицирам и др. (Ченова 2009)

Някои свързват логически значението „пробивам, прониквам“ и инструмента, с който се извършва, с паметта, като сочат и *зехер* в Изход 3:15 като синоним на „име“, „понеже името е начин да препратиш към нещо, което не присъства физически“. Това заключение би намерило подкрепа и в последните семантизации на корена *нкв* – „именувам“, „специфицирам“. По отношение на родствения акадски език е изкушаващо, но и спекулативно, не толкова да се види общия корен с думата за „мъж, съпруг“ – *zikarum* (*zikrum*; *zikar*; *pl. zikarū*), колкото с глагола „говоря“, „наричам“, „призовавам“ – *zakārum*, заради споменатото контекстуално значение на *зехер* като

„име“, съответно очертаване на семантична верига човек-реч-наименование. Съществува дори версия за извеждане на индоевропейската дума за „мъж“ – лат *mas, masculus* от санскритския корен *man* „мисля“, отхвърлена на този етап (Lieberman 2005).

Въпросът за значението на „образа“ и „подобие“ в разглеждания стих от Битие, а и в другите, (както и в Корана) е твърде дискутиран заради затруднението да се приеме буквално написаното, а и многобройните тълкувания на използваните думи. Той намира място тук не за да се търси отговор, а защото е пряко свързан с темата – подобно недоумение предизвиква възможността да е измерено и точно възпроизведено неизмеримото в стиховете от края на 4 таблица на „Енума елиш...“, въпреки че Апсу, превърнат в дом на Еа, може би не е така безформен и отвъд представите. Думата, която се превежда като „образ“ в Стария завет, е *tselem*, и може да значи „сянка, фантом, подобие, фигура, статуя, идол...“. Тази, която се предава като „подобие“, е *demuwth* – „подобие, модел, форма“, а като наречие – „подобно“. Първата е по-материална, втората – по-абстрактна според анализите на смисловите им прояви. В Новия завет и превода на гръцки на *Седмдесетте* първата дума „образ“ е винаги *εἰκὼν* (*eikōn*), а втората – „подобие“ – се среща и като *ὁμοίωσις* (*homoiōsis*) в Битие 1:26, *εἰκὼν* (*eikōn*) в Битие 5:1 и *ἰδέα* (*idea*) в Битие 5:3. В духа на съпоставките с казаното по-горе за синовете като отражение на бащите в „Енума елиш...“ е и заявката от Битие 5:1-3, че Адам също се е сдобил със син по свой образ и подобие.¹²

В първата си книга Берос е съхранил преданието, че всяко знание, включително писмеността, са допотопно „откровение“, донесено от мъдреците *апкаллу* на първите царе. По време на бедствието е съхранено на таблици, за да послужи за възстановяване на човешката цивилизация. Първият е *Оаннес*, или *Уанна*, *Уаннадана*, *Адана* (допотопните царе присъстват ясно в литературната традиция от първите векове на 2 хил. пр. Хр, но в източници предимно от 1 хил. пр. Хр. са асоциирани с посещенията на тези същества, отделно има листи на *апкаллу*). След неговите инструкции нищо ново не е откривано, всичко е въпрос на припомняне. Той е припознат като прототип на Енох (както и Енмедуранки, седмият допотопен владетел), дори на Хермес Трисмегист.¹³

Да се върнем на меренето от последните стихове от таблица 4 на „Енума елиш...“, изразено чрез глагола *mašāḥu*, който се употребява за здания, земя. Границите, мерките имат отношение към формите, различимото, мислимото. Оттам и към словото, което е членоразделно, разбираемо. Противоположно е състоянието, в което няма

¹² (The Image and Likeness of god. <http://www.journal33.org/other/html/ilg-w14.html>)

¹³ (Annus 2010, 278-285, Annus 2016, 9-13)

имена и никој не е извикан в съществуване, съдбите не са определени. Ако можем да си послужим с посредничеството на модели от друга цивилизация – става дума за сътворение чрез имена и форми. При това тази действителност се нарича илюзорна – предполага се, че понятието *майя* е етимологично свързано с глагола *ма* – „меря, измервам“.¹⁴ Мария Тодоровска прави подобна асоциация: „така, на пример, во хиндуистичката космогонија, што поаѓа од идејата за создадена вселена, нема замисла за иницијално создавање како чин или процес, но има идеи за менување, за манифестација на светот преку контракции и експанзии“¹⁵. Подобно на дишането и речта – при издишване от дъха могат да се оформят звуци, имена, думи с помощта на говорниот апарат, следвано от вдишването в ритъм на постоянно редуване.

Числото, пропорцията присъстват по много специфичен начин в месопотамската представа за света чрез имената-числа на божествата, по-точно на главните персонажи, управителите на основните райони на небесата и сферите на седемте „планети“. Няма съгласие какво точно значат и какви ритми или принципи може би наименуват. Една линия на тълкуване е свързана с фазите на луната, друга отчита кое е кратно на 60: Син – 30, Инанна 15, Шамаш 20, Нинурта 40, Енлил, Мардук, понякога и Нинурта, Нингирсу – 50 и др. Имената на Мардук в края на „Енума елиш“ са 50. В 1 и 60 е заложена целостта, началото, първенството и края, олицетворени от Ану, понякога и Еа, Ашшур. Интересният казус с Адад бе споменат.

За някои тази „абстрактна“ страна на божествата загатва по-дълбок произход на Кабала и антични философски учения, свързани с пропорциите и числата. Освен историческите и геополитическите предпоставки за такова наследяване – все пак Израел е владян от три държави с клинописна култура, има и доказателства, че на местна почва тези аспекти на знанието са доразвивани. Намерената в Кумран „Астрономична книга на Енох“ явно почива на текстове като *Mul.Apin* и предсказателните серии *Enūta Anu Enlil*, таблица 14. В собствената традиция не са известни такива астрономично-астрологични разработки и натрупвания, нито толкова развита метрология, базирана на 60-тична система от фракции и съотношения, каквато е засвидетелствана в „Арамейския левитски документ“ на общността. Арамейските писари достигат високи

¹⁴ Monier-Williams etymologically defines *maya* as deriving from the root *ma* or "measuring". When one adds the suffix *ya* to the root *ma* it can be defined as "relating to measuring" <http://oaks.nvg.org/maya.html>

¹⁵ (Тодоровска 2016, 11).

административни позиции през Персийския период в храмовете на Урук, Сипар, Вавилон, Борсипа (Sanders 2017, 1-3, 8-16).

Симо Парпола дори отъждествява асирийското дърво на живота с кабалистичното. Тази връзка не е толкова доказуема (Cooper 2000, 430-444), въпреки че наистина дървото е от семантичния ред на вертикалните оси, като планината и зикурата, олицетворяващи Вселенската организация, или първичния, свещения хълм DU6.KU, на който обитава обобщаващ образ на първопредците на Енлил, наречен Енки-Нинки. Тази андрогинна фигура присъства още в раннодинастичните списъци от Фара и Абу-Салабикх. Свещеният хълм в символиката на Нипурския календар отговаря на седми месец, в който попада и есенният новогодишен фестивал. Това е и времето, както и мястото на определяне на съдбите. (Емельянов 1999, 98-107, 162-163 и др.). Подобна космическа структура по вертикала е описана в един по-ранен текст – „Инана и дървото *хулуппу*“. Дървото е тъждествено и с образа на владетеля, царя, който също е всеобхватен и вселенски, със стойност 3600.

За Симо Парпола представата за световното устройство и боговете в текстовете и изображенията от Двуречието препраща по-скоро към нещо монолитно, което се изразява като всеобхватно единство на най-горните нива, а по-надолу – в драмата на ролите. Идеята за скрития монотеизъм е засягана от Уилфред Ламберт, Джорджо Буччелати, Жан-Мари Дюран и др. Според Хюго Радау, застъпник на тази гледна точка, зад цялата игра на епитети, функции и атрибути на божествата, които понякога се преплитат, вечно повторение на мотиви и типови сюжети в митовете, явно конструиращи и съзнанието ни като психологически матрици, стои отпечатъкът на цялостността и единството, изразено с понятието *ата-а* или едновременно *майка-баща* (Radau 1911, 5-6). То е съпоставимо донякъде и с Енки-Нинки в началото, на свещения хълм, и с думи и образи, които може би отвеждат към трансцедентна първопричина, по чиято мяра е създаден Космосът – първият храм и дом на всичките си многобройни обитатели, точно огледало-отражение.

Използвани източници:

- Алмалех, М. 2012. *Библейски интерпретации и модели според езиковата картина на света в иврит*. <http://eprints.nbu.bg/1906/> (Последно посетен на 3.03.2018)
- Емельянов, В. 1999. *Нинпурский календарь и ранняя история Зодиака*. Серия: Orientalia. Изд: Петербургское Востоковедение.
- Тодоровска, М. 2016. „Создавањето место во космогонијата – со акцент на Тимај и на Енума Елиш“. - 2400 години од основањето на Платоновата академија – Зборник на трудови, Филозофски факултет, Скопје.
- Ченова, М. 2009. Термини за означаване на дихотомията мъж-жена в „Битие 1-3“. Подиум [№ 4 . http://notabene-bg.org/read.php?id=38](http://notabene-bg.org/read.php?id=38) (Посл. видян на 28.02.2018, отнася се и за следващите връзки)
- Якобсен, Т. 1995. *Сокровища тьмы. История месопотамской религии*. Москва. Восточная литература.
- Akitu Festival. <http://www.livius.org/articles/religion/akitu/>
- Annus, A. 2016. „The Overturned Boat. Intertextuality of the Adapa Myth and Exorcist Literature Publications of the Foundation for Finnish Assyriological Research“. 15. State Archives of Assyria Studies. Vol. XXIV. Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana 46590, USA
- Annus, A. 2010. “On the Origin of Watchers: A Comparative Study of the Antediluvian Wisdom in Mesopotamian and Jewish Traditions”. – Journal for the Study of the Pseudepigrapha (JSP). Vol 19.4.
- Cooper, J. 2000. “Assyrian Prophecies, the Assyrian Tree, and the Mesopotamian Origin of Jewish Monotheism, Greek Philosophy, Christian Theology, Gnosticism, and Much More”. - Journal of the American Oriental Society 120.3.
- Halloran, J 1999-2009 Sumerian Lexicon, Version 3.0 <http://www.sumerian.org/sumerian.pdf>
- The Image and Likeness of god. <http://www.journal33.org/other/html/ilg-w14.html>
- Lambert, W. 1985. “The pair Laḫmu-Laḫamu in Cosmology”. Orientalia, Vol. 54, No. 1/2
- Liberman, M. 2005. Etymology as argument again. <http://itre.cis.upenn.edu/~myl/language-log/archives/002251.html>
- Parpola, S. 2000. “Monotheism in Ancient Assyria - Concepts of Divinity in the Ancient World”: ed. Barbara Nevling Porter. Transactions of the Casco Bay Assyriological Institute. Vol. 1.

- Radau, H. 1911. [Sumerian hymns and prayers to god Nin-Ib, from the temple library at Nippur. Philadelphia, Pub. by the Department of Archaeology, University of Pennsylvania.](#)
- Rubio, G. 2013. "Time before Time: Primeval Narratives in Early Mesopotamian Literature". CRRAI Proceedings of the 56th Rencontre Assyriologique Internationale at Barcelona. Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana https://www.academia.edu/3879437/Time_before_Time_Primeval_Narratives_in_Early_Mesopotamian_Literature_CRRAI_56_2013
- Sanders, S. 2017. "Beyond Borrowing: Aramaic Scribal Culture and the Creativity of Second Temple Judaism". - From Adapa to Enoch: Scribal Culture and Religious Vision in Judea and Babylonia, Mohr.
- Talon, Ph. 2005. "The standard Babylonian creation myth: Enūma Eliš". The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Vol. IV. Univ. of Helsinki.
- Talon, Ph. 2001. "Enūma Eliš and the Transmission of Babylonian Cosmology to the West". - Melammu Symposia 2:R. M. Whiting (ed.), Mythology and Mythologies. Proceedings of the Second Annual Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project. Held in Paris, France, October 4-7, 1999 . Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project 2001. 265-77. [https://www.academia.edu/681038/Enuma_Eli%C5%A1_and_the_transmission_of_Babylonian_cosmology_to_the_West.](https://www.academia.edu/681038/Enuma_Eli%C5%A1_and_the_transmission_of_Babylonian_cosmology_to_the_West)
- The Theogonies. From Damascius. <http://www.sacred-texts.com/cla/af/af12.htm>
- Zito, G. 2016. [Giulio Camillo e il Teatro della Memoria.](http://zitogiuseppe.com/camillo.html) <http://zitogiuseppe.com/camillo.html>
1 (Тодоровска 2016, 11).